

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Сироїд Т.Л.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародного і європейського права,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

Сироїд Т.Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві.

У статті зосереджено увагу на визначенні поняття екологічних злочинів, зазначено, що в міжнародному праві відсутній єдиний нормативний акт, який містив би визначення такого поняття. Констатовано, що міжнародні інституції, зокрема: Програма ООН з навколишнього середовища, Управління ООН з наркотиків, Європейська комісія, Європол та ін. надають різне тлумачення цим протиправним діям. А універсальні та регіональні міжнародні акти, що криміналізують протиправні діяння в екологічній сфері (Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля 1976 р., Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію 1980 р. та додаткові протоколи до неї, Лусакська угода про спільні правозастосовні операції, спрямовані на боротьбу з незаконною торгівлею дикою фауною та флорою 1994 р., Директива (ЄС) 2024/1203 про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права та заміну Директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС та ін.), в основному містять перелік правопорушень, зобов'язання щодо їх криміналізації сторонами відповідних міжнародних угод, встановлення санкцій, здійснення співпраці тощо.

Зазначено, що факторами, які посилюють небезпеку для природних об'єктів та виживання людства у цілому є способи вчинення протиправних дій (напр., руйнування, великий неконтрольований вилов риби, забруднення хімікатами водойм, земельних угідь, масштабна неконтрольована і невідновна вирубка лісів тощо). А також поєднання різних форм злочинності, а саме: вчинення злочинів транснаціональними організованими групами, залучення адмінресурсу, корупційних схем, відмивання брудних грошей та ін., які полегшують скоєння злочину, підвищують рівень латентності тощо. Негативною тенденцією є також тісний зв'язок екологічної злочинності з міжнародними конфліктами, які посилюють небезпеку для всіх екологічних об'єктів та фізичних осіб.

Суб'єктами протиправних діянь є фізичні особи, компанії, уряди, неофіційні злочинні мережі та організовані злочинні групи. Жертвами екологічних злочинів визнаються окремі особи, громади, населення держави.

Здійснено класифікацію екологічних злочинів в основу якої покладено об'єкти посягання і способи вчинення протиправних дій, відповідно запропоновано розрізняти такі види як: злочини у сфері рибальства, злочинне знищення лісів, злочинне забруднення довкілля, незаконний оборот природних ресурсів, злочини проти дикої природи. Зроблено відповідні висновки і рекомендації.

Ключові слова: відповідальність, жертви, захист оточуючого середовища, екологічний злочин, об'єкти посягання, організована злочинність, транснаціональні злочини, шкода.

Syroïd T.L. The concept, characteristics and types of environmental crimes in international law.

The article focuses on the definition of the concept of environmental crimes, it is noted that there is no single normative instrument in international law that contains a definition of such a concept. It is stated that international institutions, in particular: United Nations Environment Programme, United Nations Office on Drugs and Crime, European Commission, Europol, etc. provide different interpretations of these unlawful acts. And universal and regional international acts criminalising illegal acts in the environmental sphere (the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile

Use of Environmental Modification Techniques (1976), Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects (1980) and its Additional Protocols, Lusaka Agreement on Co-operative Enforcement Operations Directed at Illegal Trade in Wild Fauna and Flora (1994), Directive (EU) 2024/1203 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC, etc.), mainly contain a list of offences, obligations to criminalise them by the parties to the relevant international agreements, to impose sanctions, to cooperate, etc.

It is noted that the factors that increase the danger to natural objects and the survival of humanity as a whole are the ways of committing illegal acts (e.g., destruction, large-scale uncontrolled fishing, chemical pollution of water and land, large-scale uncontrolled and irreversible deforestation, etc.). There is also a combination of different forms of crime, namely, crimes committed by transnational organised groups, the use of administrative resources, corruption schemes, money laundering, etc., which facilitate the commission of crimes, increase the level of latency, etc. Another negative trend is the close connection of environmental crime with international conflicts, which increase the danger to all environmental objects and individuals.

The subjects of illegal acts include individuals, companies, governments, informal criminal networks and organised criminal groups. The victims of environmental crimes are individuals, communities and the population of the state.

The article classifies environmental crimes on the basis of the objects of encroachment and the methods of committing the illegal acts, and accordingly proposes to distinguish between such types as: fisheries crime, forestry crime, pollution crimes, illicit trade in natural resources and wildlife crime. Conclusions and recommendations are made.

Key words: liability, victims, environmental protection, environmental crime, objects of encroachment, organised crime, transnational crime, damage.

Постановка проблеми. Жага людства до природних ресурсів ставить екосистеми по всьому світу на межу руйнування. Дика природа планети волає про справедливість. Вразливі види продаються до межі зникнення, тоді як наші океани грабуються, а незаконна вирубка спустошує величезні ділянки останніх стародавніх лісів. Ці екологічні злочини впливають на кожну націю на Землі та мають катастрофічний вплив на біорізноманіття нашої планети з далекосяжними наслідками для клімату, здоров'я населення, міжнародної безпеки та стабільності. Злочини проти дикої природи часто збігаються з іншими серйозними організованими злочинами, такими як торгівля людьми та наркотиками.

Незаконна вирубка прискорює зміну клімату та втрату середовища існування. Злочинність у сфері рибальства становить серйозну загрозу здоров'ю океану. Кожен вид, який став жертвою незаконної торгівлі дикою природою, відіграє важливу роль в екосистемі свого середовища проживання. Незважаючи на очевидну небезпеку, злочини проти дикої природи, рибальства та незаконні вирубки залишаються привабливим бізнесом для транснаціональних злочинних мереж, вони вважаються 4-ю за величиною незаконною торгівлею в усьому світі (після вогнепальної зброї, наркотиків і торгівлі людьми) й оцінюються вартістю до 23 мільярдів доларів США на рік лише для дикої природи. З урахуванням злочинів, пов'язаних з рибним промислом і деревиною, вони коштують 69–199 мільярдів доларів США на рік [1].

Світ природи швидко наближається до крапки неповернення: зміна клімату, втрата біорізноманіття та злочини проти дикої природи впливають на кожну живу істоту. Лише спільними зусиллями ми можемо порушити та допомогти знищити злочинні мережі, які отримують прибуток від екологічних злочинів, виробити політичну волю для боротьби з цими злочинами та прийняти стійкі рішення, які вкрай потрібні нашому світу.

Вищезазначене свідчить про актуальність обраної теми дослідження, її значущість для захисту довкілля засобами кримінального права.

Стаття має за мету висвітлення існуючих тенденцій у сучасному міжнародному праві щодо визначення поняття, ознак, видів екологічних злочинів з метою з метою протидії екологічній злочинності.

Стан опрацювання проблематики. Слід зазначити, що окремі аспекти означеної проблематики, зокрема загальні питання екологічної злочинності, кримінальної відповідальності юридичних осіб за злочини проти довкілля, переслідуванню за заподіяння екологічної шкоди Міжна-

родним кримінальним судом, протидії організованим формам співучасті у вчиненні екологічних злочинів тощо, висвітлено в роботах таких вітчизняних і зарубіжних дослідників як: Р. Мовчан, М. Перебитюк, М. Сірант, Ю. Турлова, А. Шульга, Р. Щокін, Ейлін Скінідер (Eileen Skinnider), Лібор Клімек (Libor Klimek), Марія Маркес-Банк (Maria Marques-Banque), Марина Капаріні (Marina Caparini), Метью Джіллетт (Matthew Gillett) та ін. Разом з тим означена тематика потребує подальшого дослідження з урахуванням сучасних реалій.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до викладення матеріалу слід зазначити, що загально визнаного поняття екологічного злочину не існує. Він охоплює широкий спектр досить різноманітних злочинних діянь. Так, Програма ООН з навколишнього середовища (далі – ЮНЕП) називає його «незаконною діяльністю, яка завдає шкоди оточуючому середовищу та спрямована на отримання вигоди окремими особами, групами чи компаніями від експлуатації, пошкодження, торгівлі чи крадіжки природних ресурсів, включаючи, але не обмежуючись серйозними злочинами та транснаціональною організованою злочинністю». В якості найпоширеніших видів діяльності, які охоплюються екологічними злочинами, ЮНЕП виокремлює: незаконний видобуток і торгівлю корисними копалинами, такими як нафта, золото, алмази, кобальт, цинк, колтан і літій; незаконну вирубка лісу та торгівлю деревиною; незареєстроване та нерегульоване рибальство; злочини проти дикої природи; злочини, пов'язані із забрудненням (незаконне скидання та торгівля хімічними речовинами і відходами, а також незаконне виробництво та торгівля озоноруйнівними речовинами) [2].

Для Європейської комісії «екологічні злочини» – це екологічні правопорушення, які охоплюються або можуть охоплюватися кримінальним правом, вони є порушеннями зобов'язань, спрямованих на захист навколишнього середовища, і можуть також включати «пов'язані порушення», такі як (а) екологічні порушення, які забезпечуються засобами, відмінними від кримінального права, або (б) неекологічні порушення, такі як шахрайство, які пов'язані з екологічними порушеннями (стор. 27) [3].

Для Європолу екологічні злочини включають такі правопорушення, як: неналежний збір, транспорт, відновлення або утилізація відходів; незаконна експлуатація підприємства, на якому ведеться небезпечна діяльність або зберігаються небезпечні речовини чи препарати; вбивство, знищення, володіння або торгівля охоронюваними видами диких тварин або рослин; виробництво, імпорт, експорт, маркетинг або використання озоноруйнівних речовин [4].

Управління ООН з наркотиків зазначає, що злочини, що впливають на навколишнє середовище, – це серйозні організовані злочини, які мають тяжкі наслідки для економіки, національної безпеки, навколишнього середовища та здоров'я людей. Їх можна розділити на чотири сфери: дії, що призводять до забруднення навколишнього середовища або деградації таких ресурсів, як повітря, вода та ґрунт; дії, пов'язані з переміщенням або скиданням відходів, включаючи торгівлю відходами або їх скидання; торгівля або володіння охоронюваними чи забороненими видами флори та фауни; дії, що знищують природні ресурси, у тому числі незаконне вирубування лісу, незаконне полювання, незаконний вилов риби або збирання флори та фауни, незаконний видобуток корисних копалин тощо [5].

Слід зазначити, що прийняті на міжнародному універсальному і регіональному рівнях акти, що криміналізують протиправні діяння у сфері оточуючого середовища, містять загальні положення щодо видів правопорушень, які є складовими екологічних злочинів, зобов'язання держав щодо встановлення відповідальності за протиправні діяння тощо. Зокрема, Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля 1976 р. [6] прагне виключити використання засобів зміни навколишнього середовища як методу або зброї війни; забороняє державам-учасницям здійснювати військово або будь-яке інше вороже використання засобів впливу на природне середовище, що мають широкомасштабні, довгострокові або серйозні наслідки, як засоби руйнування, заподіяння шкоди або шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. Передбачає протидію неправомірному використанню довкілля за допомогою таких методів, як: навмисне управління природними процесами – динаміки, складу чи структури Землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу і атмосферу, чи космічного простору. Забезпечує значно ширший захист навколишнього середовища, ніж стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту та стаття 35(3) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р., через невідповідний характер термінів «широко поширений», «давно «тривалий» і «важкий» в Конвенції 1976 р. Примітно, що застосування Конвенції не обмежується міжнародними збройними конфліктами. Проте Конвен-

ція має лише опосередковане значення для оцінки індивідуальної кримінальної відповідальності, оскільки не передбачає кримінальних санкцій за порушення її умов. Вона спирається на примус політичними засобами. Конвенція має суттєве значення як допоміжний засіб тлумачення інших положень, які тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність.

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1980 р. та додаткові протоколи до неї [7], містить заборони або обмеження на застосування певних видів звичайних озброєнь (наприклад, використання мін, мін-пасток та інших пристроїв, запальної зброї тощо). У Преамбулі Конвенція посиляється на екологічні основи, передбачаючи заборону застосовувати методи або засоби ведення війни, які мають за мету завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкомасштабної довготермінової і серйозної шкоди природному середовищу. З моменту внесення поправок у 2001 році до статті першої положення Конвенції 1980 р. застосовуються до неміжнародних та міжнародних збройних конфліктів. Хоча заявлена мета Конвенції полягає, зокрема, у забороні засобів і методів ведення війни, що призводять до широкомасштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу, і хоча вона була скоригована для застосування до внутрішньодержавних конфліктів, зобов'язання здійснювати юрисдикцію щодо її порушень обмежується випадками антропоцентру шкоди (навмисне вбивство чи серйозне поранення цивільних осіб). Через це вона не є загальною основою для судового переслідування за заподіяння шкоди навколишньому середовищу як такому.

Конвенція про захист довкілля засобами кримінального права 1988 р. [8] стала першим міжнародним інструментом, що містить визначення найбільш серйозних екологічних злочинів, вчинених навмисно або з необережності, положення про юрисдикцію, санкції, конфіскаційні заходи, відновлення навколишнього середовища, корпоративну відповідальність тощо. 23 листопада 2022 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Положення про Комітет експертів із захисту довкілля за допомогою кримінального права (PC-ENV) [9], якому було доручено під керівництвом Комітету міністрів та Європейського комітету з проблем злочинності (CDPC) розробити нову Конвенцію про захист довкілля за допомогою кримінального права, яка повинна закласти загальну основу загальноєвропейського екологічного кримінального права, забезпечуючи глобальну структуру, що відповідає транснаціональному характеру екологічних проблем, які потребують відповіді.

Лусакська угода про спільні правозастосовні операції, спрямовані на боротьбу з незаконною торгівлею дикою фауною та флорою 1994 р. [10] має за мету скорочення і, зрештою, ліквідацію незаконної торгівлі дикою фауною і флорою. Задля досягнення означеної мети, нею передбачено створення Цільової групи (LATF) перед якою поставлено завдання щодо сприяння транскордонному контролю за дикою природою; розслідування порушення законів про дику природу; збирання інформації та участь у спільних розслідуваннях у співпраці з національними бюро.

Директива (ЄС) 2024/1203 про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права та заміну Директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС [11] зосереджується на захисті оточуючого середовища шляхом запобігання та боротьби з екологічними злочинами та ефективному забезпеченні дотримання екологічного законодавства Союзу. Директива встановлює мінімальні правила щодо визначення кримінальних злочинів, а також санкцій та заходів, які повинні бути вжиті державами-членами. Вона містить перелік злочинних діянь, які, як зазначено документом не є вичерпними і можуть доповнюватися на підставі періодичного перегляду Комісії. До них віднесено: скидання, викид або введення кількості небезпечних речовин, енергії або іонізуючого випромінювання в повітря, ґрунт або воду; істотні збитки екосистемі, тваринам або рослинам; скидання забруднюючих речовин із судна, яке викликає або може спричинити погіршення якості води або завдати шкоди морському середовищу; вбивство, знищення, вилучення, зберігання, продаж або пропозиція для продажу зразка або зразків виду дикої фауни або флори; торгівля зразком або зразками, або їх частинами чи похідними, що перебувають під загрозою зникнення видів дикої фауни чи флори; погіршення довкілля в межах території, що охороняється; ввезення на територію Союзу, розміщення на ринку, утримання, розведення, транспортування, використання, обмін, дозвіл на відтворення, вирощування або культивування, випуск у навколишнє середовище або розповсюдження інвазивних чужорідних видів, що викликають занепокоєння Союзу; та виробництво, розміщення на ринку, імпорт, експорт, використання або викид озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів.

З юридичної точки зору, екологічні злочини можна визначити як «навмисне ухилення від екологічних законів і нормативних актів окремими особами та компаніями в гонитві за особистими фінансовими вигодами. Якщо ця діяльність включає переміщення через національні кордони або вплив на світ загалом, її можна назвати «міжнародним екологічним злочином». При прийнятті кримінально-правового підходу екологічні злочини можна розглядати як «порушення раніше існуючих законів, які санкціонують протизаконну поведінку з кримінальним покаранням, як правило, на основі екологічного менеджменту нормативних актів».

Слід зазначити, що визначення екологічного злочину має суттєве значення для ефективних регулятивних і правозастосовних заходів. Відповіді регуляторів справді можуть бути хибними через тип визначення, обраного законодавцем, а також складу правопорушення. Вузьке тлумачення може обмежити екологічну злочинність, обмежуючи її лише діяльністю, забороненою чинним кримінальним законодавством або лише видами, що перебувають під загрозою зникнення, тоді як ширший підхід поширив би його на адміністративні та регулятивні санкції, включаючи будь-яку незаконну діяльність або офіційне порушення правил [12]. Подібним чином невизначеність поняття також може призвести до труднощів щодо визначення і класифікації жертв злочину та оцінки завданої шкоди.

Екологічні злочини обумовлені низкою причин, починаючи від особистих мотивів винних, слабкості в інституційних і законодавчих механізмах, загальним низьким ризиком і високим прибутком до нормативних і правоохоронних провалів.

Залежно від регіону, різні категорії (типи) правопорушників вчиняють екологічні злочини, включаючи окремих осіб, компанії, уряди, неофіційні злочинні мережі та організовані злочинні групи. Злочинці часто покладаються на змішування незаконного доходу від дорогоцінних металів і каміння, а також відходів з легальними діями на ранніх етапах ланцюга постачання, що ускладнює розрізнення між законними та незаконними фінансовими потоками.

Екологічні злочини часто іменуються злочинами «без жертв» або «прихованими» злочинами, так як вони не спрямовані проти людини і не мають безпосередніх наслідків, але шкідливість, викликана екологічним порушенням, має дифузний характер і, як правило, призводить до колективної віктимізації, яка зачіпає спільноти, в тому числі майбутні покоління у результаті сукупного збитку для здоров'я, навколишнього середовища, економіки та розвитку. Їх також можна кваліфікувати як «контрольні злочини», оскільки рівень їх розкриття безпосередньо залежить від ефективності контролю національних, переважно адміністративних органів, часто разом із правоохоронними органами. Екологічні порушення також охоплюють різні сектори, такі як збереження, торгівля і безпека, що зазвичай підпадають під компетенцію державних органів, відповідальних за захист і збереження навколишнього середовища. Правозастосування, розслідування та кримінальне слідство за цими порушеннями обмежені в ресурсах, а екологічні злочини часто розглядаються як деякий пріоритет з боку політиків, урядів і судів, у результаті чого винні часто уникають відповідальності, а в деяких юрисдикціях мають лише незначні наслідки, якщо взагалі мають місце.

Екологічні злочини мають численні та різноманітні наслідки, що залежать від характеру злочину або країн і секторів, залучених до нього. Результатом злочину є пряма шкода навколишньому середовищу, разом із тим все більше наголошується на інших впливах, зокрема: здоров'я, економіку, безпеку та верховенство права.

Слід також зазначити, що екологічні злочини часто мають транснаціональний характер, тобто це діяння, ініціювання, запобігання чи наслідки яких зачіпають більш ніж одну країну, і вони мають багатонаціональний характер і транскордонний вплив. Існує безліч форм транснаціональних екологічних злочинів, таких як: транскордонне переміщення видів, торгівля незаконно заготовленою деревиною, контрабанда зникаючих, що знаходяться під загрозою зникнення та видів, що охороняються, транскордонне скидання токсичних і небезпечних відходів, включаючи електронні відходи.

Дуже часто – але не завжди – існують міцні зв'язки між екологічною злочинністю та організованою злочинністю про що особливо наголошується у Порядку денному ЄС у сфері безпеки (2015 р.) [13]. Організована екологічна загроза дуже прибуткова і призводить до складних форм віктимізації. Згідно зі статистичними даними, глобальна екологічна злочинність є третім за розміром кримінальним сектором у світі і за оцінками щорічно отримує доходи від 110 до 281 мільярда доларів [1]. Тим не менш, Світовий банк [14] оцінює повну глобальну економічну цін-

ність одних тільки незаконних лісозаготівель, рибальства і торгівлі дикими тваринами в розмірі 1–2 трильйони доларів на рік, при цьому понад 90 відсотків економічних втрат через вплив екологічних порушень на «екосистемні послуги» (які можуть включати передозування деградації водорозділів і ерозії земель, поліпшення якості та кількості води, а також поглинання викидів вуглецю). Екологічні злочини також впливають на доступ до чистої води, повітря та безпеку. Таким чином, вони не тільки створюють небезпеку для популяції диких тварин і, завдають шкоду навколишньому середовищу, біорізноманіттю та екосистемам, але і впливають на здоров'я та благополуччя людини, що обмежує можливості розвитку для нинішнього і майбутнього поколінь.

У той же час спостерігається все більше зближення екологічної злочинності з іншими видами тяжких і організованих злочинів. Наприклад, торгівля людьми для примусової праці часто пов'язана з незаконним рибальством, а встановлені маршрути контрабанди наркотиків або торгівля людьми використовуються для незаконно добутих корисних копалин. Злочинні мережі ховають незаконні товари разом з дикими тваринами або в партіях деревини, у той час як продукти незаконної вирубки, незаконного видобутку корисних копалин і транспортні відходи часто «змішуються» з іншими доброякісними продуктами, щоб сховати їх незаконне походження, що ускладнює виявлення та переслідування екологічних злочинців. Крім того, прибутки від незаконного видобутку риби, диких тварин, деревини або корисних копалин використовуються для закупівлі зброї і наркотиків.

Зближення злочинності також проявляється в корупції та відмиванні грошей, що відкриває шлях для всіх організованих видів злочинності. Наприклад, організована екологічна злочинність сприяє корупції в державних установах (високопоставлені та місцеві політичні діячі, поліція, прикордонний і митний контроль, портові служби, ліцензуючі органи та регулюючі органи), а також у приватному секторі (суднохідні компанії, експедиторські компанії, брокери, експортери). Ці приклади демонструють, як відбувається пошкодження у вихідному, транзитному та цільовому станах. Глобальна ініціатива проти транснаціональної організованої злочинності (GI-TOC) наголошує на тому, що хоча недержавні озброєні групи отримують доходи від організованої злочинності, більшу частину цих доходів отримують «політичні суб'єкти усіх рівнів і пов'язані з ними транснаціональні злочинні мережі», які є зацікавленими у продовженні конфлікту [15].

Негативною тенденцією є також тісний зв'язок екологічної злочинності з міжнародними конфліктами, які посилюють небезпеку для усіх екологічних об'єктів. Як зазначає дослідниця М. Капаріні, екологічні злочини стали найбільшим джерелом фінансування недержавних озброєних груп і ополченців, на які припадає 38 відсотків їх доходів, що використовуються для підтримки їхньої участі в конфліктах [16]. За даними ЮНЕП, протягом останніх 60 років щонайменше 40 відсотків усіх внутрішньодержавних конфліктів пов'язані з природними ресурсами, і цей зв'язок подвоює ризик рецидиву конфлікту перші п'ять років. З 1990 року щонайменше 18 насильницьких конфліктів були викликані експлуатацією природних ресурсів, будь то дорогі ресурси, такі як деревина, алмази, золото, корисні копалини та нафта, або дефіцитні, такі як родюча земля та вода [17].

Міжнародним кримінальним судом також констатовано зв'язок збройного конфлікту й екологічних злочинів. У своєму рішенні у справі Томаса Лубанги, він зазначив, що експлуатація природних ресурсів у регіоні Ітурі в ДРК підживлювала затяжний збройний конфлікт [18].

Зв'язок між збройним конфліктом та фінансуванням терористичних актів і, відповідно, його вплив на міжнародний мир і безпеку було визнано на рівні Ради Безпеки ООН, якою прийнято низку резолюцій з цього питання (напр., RES/1267, RES/1333, RES/1373, RES/1624, RES/1989, RES/ 2133, RES/ 2161, RES/ 2170, RES/ 2178, /RES/2195 тощо). Крім того, з 1990-х років Рада Безпеки запровадила санкції у зв'язку з незаконними діями озброєних груп, які приймають участь у конфліктах, щодо деяких товарів сировини (включаючи деревину, алмази, корисні копалини, деревинне вугілля і нафту) і видала допоміжні мандати миротворчим місіям у Камбоджі, Центральноафриканській Республіці, Демократичній Республіці Конго, Республіці Кот-Д'Івуар, Ліберії, Сьєрра-Леоне, Сомалі та Південному Судані.

Група експертів ООН з незаконної експлуатації природних ресурсів та інших багатств Демократичної Республіки Конго дійшла висновку, що воєнізовані угруповання, які залишилися в Конго після відходу великих конфліктуючих сторін, «створили самофінансову військову економіку, центральне місце в якій займає експлуатація корисних копалин» [19]. Рада Безпеки ООН визнала у Резолюції 1856 про продовження Місії ООН у Демократичній Республіці Конго («МООНДРК»)

[20], що зв'язок між незаконною експлуатацією природних ресурсів, незаконною торгівлею такими ресурсами і розповсюдженням та обігом зброї є одним з основних факторів, що розпалюють та ускладнюють конфлікти в районі Великих озер в Африці і, зокрема в Демократичній Республіці Конго.

Зважаючи на об'єкти посягання і способи скоєння протиправних дії, розрізняють такі види екологічних злочинів:

1. *Злочини у сфері рибальства.* Ця протиправна діяльність загрожує продовольчій безпеці та підриває стійкість океанів, які є ключовим джерелом продовольства та зайнятості для мільйонів людей в усьому світі, але запаси риби виснажуються, що робить рибу цінним товаром. Організовані транснаціональні злочинні угруповання все частіше вдаються до незаконного рибальства, що загрожує продовольчій безпеці, а також економічній, соціальній та політичній стабільності прибережних держав. Незаконна діяльність не обмежується рибальством: злочинці використовують рибальські судна для перевезення наркотиків і людей, тому що їхній кочовий спосіб життя і тривале перебування в морі дозволяють цим суднам непомітно злитися з морським фоном. Злочинні мережі також використовують прибутки від великомасштабного комерційного рибальства для фінансування іншої незаконної діяльності [21].

2. *Злочинне знищення лісів.* Живі ліси є життєво важливими для здоров'я людини. Злочинці, відповідальні за незаконну вирубку, не тільки знищують біорізноманіття, а й загрожують засобам існування тих, хто залежить від лісових ресурсів. Наприклад, злочинне розчищення земель може спричинити зсуви та позбавити залежні від лісу спільноти у доступі до продуктів харчування, ліків і палива. Незаконні вирубки безпосередньо сприяють зміні клімату, на його долю припадає значна частка світових викидів вуглецю. Незаконна торгівля деревом щороку приносить мільярди доларів. Злочинні групи експлуатують цінні породи дерев, що знаходяться під загрозою зникнення, такі як палісандр і червоне дерево, відмивають незаконно посіяну деревину через плантації і підставні сільськогосподарські компанії, а також незаконно вирубують ліси на територіях, що охороняються, на землях корінних народів або за межами кордонів концесій. Злочини можуть вчинятися на кожному етапі ланцюжка поставок – від збирання врожаю та транспортування до переробки і продажу. Вони часто пов'язані з іншими незаконними діями, такими як підробка документів, корупція та відмивання грошей [22].

Незаконна торгівля деревиною є серйозною загрозою, яка приносить майже половину незаконних доходів від усіх екологічних злочинів у світі. Економічні та соціальні наслідки цього злочину включають вирубку лісів, втрату довкілля, зникнення видів та глобальне потепління. З погляду правоохоронних органів, злочини в лісовому господарстві – це широкий термін, що використовується для позначення цілої низки незаконних дій, від заготівель лісових ресурсів до їх транспортування та продажу, а також використання доходів у низці інших пов'язаних із цим злочинів. Загалом виділяють чотири основні форми лісових злочинів: 1. Незаконна експлуатація цінних порід деревини, що є під загрозою зникнення. 2. Незаконна вирубка лісу на територіях, що охороняються, на землях корінних народів або за межами концесії. 3. Відмивання незаконно заготовленої деревини через плантації та підставні компанії. 4. Корпоративні фінансові злочини та підробка документів з метою приховування незаконної діяльності та ухилення від сплати податків [23].

3. *Злочинне забруднення довкілля.* Злочинці утилізують відходи незаконно, наражаючи на небезпеку повітря, воду і ґрунт. Злочини, пов'язані із забрудненням довкілля, щодня впливають на здоров'я людини та безпеку. Використання нелегальних хімікатів при змішуванні олій погіршує якість повітря; ртуть, що нелегально викидається внаслідок незаконного видобутку корисних копалин у річки та моря, загрожує екосистемам та водопостачанню; а відходи, що незаконно скидаються на звалища, забруднюють ґрунт, на якому вирощуються продукти харчування. Як наслідок, злочини, пов'язані із забрудненням довкілля, загрожують екологічній стійкості, громадському здоров'ю, безпеці та якості життя.

Злочини, пов'язані із забрудненням, приймають різні форми, такі як злочини, пов'язані з відходами, злочини, пов'язані із забрудненням морського середовища, незаконний обіг хімічних речовин та злочини, пов'язані з торгівлею вуглецем. Незаконний видобуток корисних копалин також створює серйозні проблеми із забрудненням через використовувані хімікати та обладнання. Як і у випадку будь-якого іншого виду екологічних злочинів, злочини, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, насамперед обумовлені бізнес-моделлю з високою винагородою та

низьким рівнем ризику, в якій злочинці використовують регіональну нерівність, таку як вартість робочої сили, слабе природоохоронне законодавство та потенціал правоохоронних органів. Ця глобальна нерівність створює злочинні можливості для незаконного обігу небезпечних речовин між країнами та/або незаконного знищення на суші, у річках або в морі з метою скорочення витрат або отримання прибутку.

Встановлено, що організована злочинність причетна до кількох випадків злочинів, пов'язаних із забрудненням навколишнього середовища, що збігаються з іншими видами злочинів, такими як крадіжки, торгівля людьми, шахрайство, незаконний обіг наркотиків та вогнепальної зброї, а також відмивання грошей. Транснаціональні та перехресні правопорушення також пов'язані зі злочинами, пов'язаними із забрудненням навколишнього середовища, та вимагають скоординованих дій у відповідь правоохоронних органів як на національному рівні (міжвідомче співробітництво), так і на міжнародному рівні [24].

4. *Незаконний оборот природних ресурсів* включає контрабанду необроблених матеріалів, наприклад алмазів та рідкісних металів (нерідко із зон конфліктів). Зокрема, незаконний оборот деревини Південно-Східної Азії приносить дохід у вигляді 3,5 млрд. доларів США [25]. Цей вид злочинної діяльності не тільки дає можливість злочинним групам отримувати гроші, а й зрештою сприяє знелісненню, зміні клімату та злидням у сільських районах.

5. *Злочин проти дикої природи*. Світова флора та фауна знаходяться у великій небезпеці від злочинців. Рослини та тварини неймовірно важливі для здоров'я планети. Крихка рівновага в екосистемах залежить від біорізноманіття і злочини проти дикої природи становлять для нього серйозну загрозу. Від полювання на слонів заради слонової кістки – до контрабанди видів рослин, що зникають, злочини проти дикої природи часто виходять за межі багатьох країн, тому необхідний міжнародний підхід.

Незаконна торгівля дикими тваринами та рослинами є одним з прибуткових бізнесів для організованих злочинних груп. Ним займаються бракон'єри, що відправляють шкіри та частини тіла тварин на експорт на закордонні ринки. Незаконна торгівля слоновою кісткою, рогами носорога та шкурами тигра, що доставляються з Африки та Південно-Східної Азії до Азії, щороку приносить 75 млн. дол. США злочинних доходів та загрожує самому існуванню деяких видів [25]. Організовані злочинні групи займаються також торгівлею живими та рідкісними рослинами і тваринами, яка загрожує їхньому існуванню, для задоволення попиту колекціонерів чи нерозбірливих споживачів. Згідно з даними Міжнародного фонду охорони природи, торговці щорічно незаконно переправляють понад 100 млн. тонн риби, 1,5 млн. живих птахів та 440 000 тонн лікарських рослин [26].

Висновки. Підсумовуючи слід констатувати, що в міжнародному кримінальному праві відсутнє єдине уніфіковане визначення поняття екологічного злочину, що ускладнює кваліфікацію протиправних діянь, притягнення до відповідальності винних осіб, а також визначення і класифікацію жертв злочину та оцінку завданої шкоди.

Міжнародні органи та інституції, зокрема Програма ООН з навколишнього середовища, Управління ООН з наркотиків, Європейська комісія, Європол, надають різне тлумачення цим протиправним діям, а міжнародні акти, що передбачають захист оточуючого середовища кримінально-правовими заходами, в основному містять перелік правопорушень, зобов'язання щодо їх криміналізації сторонами відповідних міжнародних угод, встановлення санкцій, здійснення співпраці тощо. (Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля 1976 р., Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію 1980 р. та додаткові протоколи до неї, Лусакська угода про спільні правозастосовні операції, спрямовані на боротьбу з незаконною торгівлею дикою фауною та флорою 1994 р., Директива (ЄС) 2024/1203 про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального права та заміну Директиви 2008/99/ЄС та 2009/123/ЄС та ін.).

В узагальненому вигляді зазначимо, що екологічні злочини – це протиправні, частіше всього навмисні дії, які завдають шкоду навколишньому середовищу, біорізноманіттю та екосистемам, впливають на здоров'я і благополуччя людини, що обмежує можливості розвитку для нинішнього і майбутнього поколінь. Вони характеризуються високим ступенем небезпеки, масштабністю завданої шкоди, відшкодування якої може потребувати довготривалого відновлення ресурсів, екосистем, а також може поставити цілі регіони на межу виживання (напр., у разі забруднення повітря, води, ґрунту тощо).

Загалом, термін екологічний злочин використовується для позначення незаконної торгівлі дикими тваринами, але він також позначає злочини у лісовому та рибальському господарстві, незаконне скидання відходів, включаючи хімічні речовини, контрабанду речовин, що руйнують озоновий шар, і незаконний видобуток корисних копалин, а також новий тип злочину, таких як торгівля вуглецевими газами та управління водними ресурсами. Більш широке розуміння екологічних злочинів також включає загрозу фінансування від експлуатації природних ресурсів, таких як мінерали, нафта, деревина, деревне вугілля, морські ресурси, фінансові злочини у сфері природних ресурсів, відмивання коштів, податкове шахрайство та незаконна торгівля небезпечними відходами і хімікатами, а також вплив на навколишнє середовище незаконної експлуатації та видобутку природних ресурсів.

Жертвами екологічних злочинів визнаються окремі особи, громади, населення держави. Суб'єктами протиправних діянь є фізичні особи, компанії, уряди, неофіційні злочинні мережі та організовані злочинні групи.

Екологічні злочини тісно пов'язані з багатьма протиправними діяннями, зокрема такими як: корпоративна злочинність, організована злочинність, шахрайство, корупція, крадіжки, торгівля людьми, незаконний обіг наркотичних засобів та вогнепальної зброї, відмивання грошей, що відкриває шлях для всіх організованих видів злочинності. Негативною тенденцією є також тісний зв'язок екологічної злочинності з міжнародними конфліктами, які посилюють небезпеку для всіх екологічних об'єктів та фізичних осіб. Використання означених форм задля вчинення екологічних злочинів повинно кваліфікуватися законодавцем в якості обтяжуючих обставин.

Задля належної кваліфікації протиправних діянь, правозастосовним органам слід керуватися міжнародними актами універсального і регіонального характеру, що криміналізують протиправні діяння у сфері оточуючого середовища, а також договорами, які містять чіткі норми щодо збереження флори і фауни, охоронюваних природних об'єктів та їх використання (напр., Конвенція ООН з морського права 1982 р., Міжнародна конвенція щодо запобігання забрудненню із суден 1973 р. та Протокол до неї 1978 р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення 1975 р. (CITES), Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище 1976 р., Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р., Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р., Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 2017 р. та ін.). Слід зазначити, що в положеннях означених актів мова йде про захист оточуючого середовища цивільно-правовими та адміністративними заходами, які у поєднанні з кримінально-правовими заходами повинні стати дієвим правовим механізмом захисту.

Існуюча ситуація спонукає до систематичного перегляду та оновлення існуючої правової основи з урахуванням реалій сьогодення, що безпосередньо пов'язане з появою нових форм злочинності, удосконалення способів скоєння протиправних діянь, виявлення нових об'єктів посягань тощо [27]. Означені заходи сприятимуть посиленню охоронюваності екооб'єктів та вироблення єдиних стандартів щодо їх використання, збереження, відновлення та посилення міжнародної співпраці у цьому напрямку на рівні міжнародних і національних структур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Environmental crime. URL: <https://www.interpol.int/ Crimes/Environmental-crime> (дата звернення 10.06.2024).
2. The rise of environmental crime: A growing threat to natural resources peace, development and security. URL: <https://wedocs.unep.org/ handle/20.500.11822/7662> (дата звернення 07.06.2024).
3. Environmental crime affecting EU financial interests, the economic recovery and the EU's Green Deal objectives. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ STUD/2022/737869/ IPOL_STU\(2022\)737869_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ STUD/2022/737869/ IPOL_STU(2022)737869_EN.pdf) (дата звернення 11.06.2024).
4. EUROPOL Environmental Crime. URL: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/crime-areas/ environmental-crime> (дата звернення 10.06.2024).
5. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). URL: https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2024/April/explainer_ -what-are-crimes-that-affect-the-environment.html (дата звернення 05.07.2024).

6. Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques. URL: <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/302/55/pdf/nr030255.pdf?token=Lt5qXUXDAmbwIIC6w5&fe=true> (дата звернення 05.07.2024).
7. The Convention on Certain Conventional Weapons. URL: <https://www.un.org/disarmament/the-convention-on-certain-conventional-weapons/> (дата звернення 05.07.2024).
8. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res//treaties/definitions/treaty/convention_on_the_protection_of_the_environment_through_criminal_law_html/CETS_172.docx.pdf (дата звернення 03.06.2024).
9. Terms of reference of the Committee of Experts on the protection of the environment through criminal law (PC-ENV). URL: <https://search.coe.int/cm#%22CoEIdentifier%22:%220900001680a91ebb%22,%22sort%22:%22CoEValidationDate%20Descending%22> (дата звернення 09.07.2024).
10. Lusaka Agreement on Co-operative Enforcement Operations Directed at Illegal Trade in Wild Fauna and Flora. Lusaka, 8 September 1994. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res//treaties/definitions/treaty/lusaka_agreement_on_co-operative_enforcement_operations_directed_at_illegal_trade_in_wild_fauna_and_flora_html/Lusaka_Agreement_Task_Force.pdf (дата звернення 04.06.2024).
11. Directive (EU) 2024/1203 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. URL: <https://db.eurocrim.org/db/en/doc/3947.pdf> (дата звернення 04.06.2023).
12. Eileen Skinnider. Effect, Issues and Challenges for Victims of Crimes that have a Significant Impact on the Environment. 2013, p. 2. URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/PNI_Workshop/Paper_ICCLR_CJP_PNI-Workshop.pdf (дата звернення 06.06.2024).
13. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions The European Agenda on Security. Strasbourg, 28.4.2015COM(2015) 185 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0185> (дата звернення 05.07.2024).
14. Illegal Logging, Fishing, and Wildlife Trade: the Costs and how to Combat IT. 2019. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/482771571323560234-0120022019/original/WBGReport1017Digital.pdf> (дата звернення 10.06.2024).
15. Security Council. S/PV.839. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv_8393.pdf (дата звернення 10.06.2024).
16. Organized environmental crime: Why it matters for peace operations. URL: <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2022/organized-environmental-crime-why-it-matters-peace-operations> (дата звернення 10.06.2024).
17. Conflict and Natural Resources. URL: <https://peacekeeping.un.org/en/conflict-and-natural-resources> (дата звернення 11.06.2024).
18. Situation in the Democratic Republic of the Congo in the Case of the Prosecutor v .Thomas Lubanga Dyilo. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2012_03942.PDF (дата звернення 10.06.2024).
19. Letter dated 15 October 2002 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council, para. 12. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n02/621/79/pdf/n0262179.pdf?token=fAMYHFciEIuCMwm09S&fe=true> (дата звернення 11.06.2024).
20. Security Council resolution 1856 (2008) [on extension of the mandate of the UN Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo (MONUC)]. URL: <https://www.refworld.org/docid/4961deff1a.html> (дата звернення 10.06.2024).
21. Fisheries crime. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Fisheries-crime> (дата звернення 11.06.2024).
22. Forestry crime. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Forestry-crime> (дата звернення 08.06.2024).
23. Project LEAP. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Project-LEAP> (дата 11.06.2024).

24. Pollution crime. URL: <https://www.interpol.int/Crimes/Environmental-crime/Pollution-crime> (дата звернення 10.06.2024).
25. The Globalization of Crime. A Transnational Organized Crime Threat Assessment. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf (дата звернення 08.06.2024).
26. Second-biggest direct threat to species after habitat destruction. URL: https://wwf.panda.org/discover/our_focus/wildlife_practice/problems/illegal_trade/ (дата звернення 10.06.2024).
27. Сироїд Т.Л. Правова основа Європейського Союзу у сфері протидії екологічним злочинам *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*, Випуск № 81 (3). 2024 р. С. 294.